

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE

-dİydİ VE -mİştİ BİÇİM BİRİMLERİ ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. İmdat DEMİR*

ÖZ: *-Dİydİ* ve *-mİştİ* ekleri Türkçe dil bilgisi kitaplarında hikâye kategorisinde değerlendirilirken bazı çalışmalarda geçmişte bitmişlik bildiren ekler olarak belirtilir. Her iki ekin aynı işlevde kullanıldığını belirten çalışmalar olduğu gibi aralarında işlev farkının olduğuna değinen araştırmacılar da vardır. Öte yandan bu eklerin Türkiye Türkçesi yazı diliyle ağızlarında kullanım sıklıkları bakımından farklılıkları göze çarpmaktadır. Ayrıca iki yüklemleştirici zaman ve görünüş açısından bitmişlik kategorisinde değerlendirilebilirken geçmişteki odaklılık derecesi bakımından da eklerin farklılıkları görülebilmektedir. Diller, bitmişlik görünüşü açısından çeşitli sınıflamaya tâbi tutulmakta, Türkçede de buna yönelik farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, *-mİştİ* ve *-Dİydİ* birimlerinin yazı dili ve ağızlardaki kullanım sıklıkları, aralarındaki işlev farkı ortaya konacak; bu iki ek, Türkçede bitmişlik veya deneyimli bitmişliği ifade etmesi yönüyle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, dil bilgisi, yüklem, *-mİştİ* eki, *-Dİydİ* eki, bitmişlik, sonuçsallık, deneyimli bitmişlik

On *-Dİydİ* and *-mİştİ* Morphemes In Turkish

ABSTRACT: While *-Dİydİ* and *-mİştİ* suffixes are handled in Turkish grammar books in pluperfect category, they are referred in some studies as suffixes that state past perfect. Although there are studies which indicate both suffixes are used for the same function, there are also some other researchers who state they have some functional differences. Besides, the differences in the frequency of occurrence of these suffixes in Turkish literary language and local dialects draw the attention. Moreover, while two predicative could be handled in perfect category in terms of tense and aspect, their differences could be seen with regards to perfect focality degree. Languages are classified from the point of perfect aspect

* Afyon Kocatepe Üni. Fen-Edeb. Fak. TDE Böl., imdatdemir45@hotmail.com

and differences about them can also occur in Turkish. In this study, frequency of occurrence of *-mİştİ* ve *-Dİydİ* units in literary language and local dialects and the functional differences between them will be presented, also these two suffixes will be handled in terms of expressing past perfect and experiential perfect in Turkish.

Key Words: Turkish, grammar, predicate, *-mİştİ* suffix, *-Dİydİ* suffix, perfect, resultative, experiential perfect.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, *-Dİydİ* ve *-mİştİ* yüklemleştircilerinin¹ kullanım alanları, dilbilim araştırmacılarının bu eklere yönelik yaklaşımlarıyla zaman ve görünüş açısından farklılıkları üzerinde durulacaktır. Ancak iki ekin tarihsel gelişimi ve çağdaş Türk lehçelerindeki durumuna değinilmeyecektir.

İki yüklemleştirci, *-Dİ/-mİş* biçimbirimlerine *er-* fiilinin eklenmesi ve *-Dİ* ekinin ulanması sonucu oluşur (*-Dİ/-mİş er-dİ*). *-dİydİ* ile *-mİştİ* yüklemleştircileri bu yönüyle birleşik kipler adı altında ve hikâye çekimi şeklinde tasniflendirilir (Ergin 1993: 304; Gencan 1979; Korkmaz 2003: 732-739). İki yüklemleştirci, bazı çalışmalarda *geçmişte bitmişlik* (past perfect= pluperfect) belirten işaretleyiciler olarak zikredilir (Kononov 1956, Lewis 2000, Bacanlı 2008, Csató 2000). Ayrıca farklı iki zamana göndermede bulunmadığı göz önüne alınarak *-Dİydİ* ekine *belirli geçmişte tamamlanmış zaman*, *-mİştİ* ekine de *belirsiz geçmişte unutulmayan zaman* denildiği de olmuştur (İlker 2013). İki yüklemleştircinin çekimi şu şekildedir:

-mİştİ

gelmiştim

gelmiştin

gelmişti

gelmiştik

gelmiştiniz

gelmişlerdi~gelmiştiler

-Dİydİ

¹ Bu çalışmada *-Dİydİ* ve *-mİştİ* biçimbirimleri için bağlamdaki işlevine göre *yüklemleştirci*, *ek*, *biçimbirim* ve *yapı* kavramları kullanılacaktır. Yüklemleştirci denildiğinde cümlede yüklem ögesi yapmaya yarayan ek/biçimbirim kastedilmektedir.

I	II
verdiydim	verdi idim (> verdimdi)
verdiydin	verdi idin (> verdindi)
verdiydi	verdi idi (> verdiydi)
verdiydik	verdik idi (> verdikti)
verdiydiniz	verdiniz idi (>verdinizdi)
verdiydiler	verdilerdi

Korkmaz (2003: 736), –*DIydI* biçimbirimine yönelik II. kategori çekiminin Cumhuriyet’in ilk dönemi yazarlarının benimsendiğini, yan yana dizilen iki –*DI* ekinin art arda söylenmesinden kaynaklanan ses uyumsuzluğunu gidermek için böyle bir kullanımın tercih edildiğini belirtmiştir. İki ekin de kullanım ve yayılma alanları dikkat çekici niteliktedir.

2. –*DIydI* ve –*mIştI* Biçimbirimlerinin Kullanım Sıklıkları ve Yayılma Alanları

2.1. Türkçedeki Kullanım Sıklıkları

Korkmaz (2003: 736), –*DIydI* ekinin yazı dilinde kullanımdan düştüğünü ve –*mIştI* ekinin bunun yerini aldığını belirtmekte, bu ekin artık duyuma, rivayete dayanan geçmişi işaret etme yerine bilinen bir geçmişe atıfta bulunduğuna değinmektedir. Sezer (2001: 12), –*mIştI* ve –*DIydI* biçimbirimlerinin ikisinin de geçmişin geçmişine (past perfect) göndermede bulunduğunu söyler. Araştırmacının, ikisi arasındaki farka dikkat çekerken –*DIydI* ekinin coğrafi olarak ağızlarda ve kısmen standart dilin dışında (substandard) var olduğunu belirtmesi ve bu ekin ağızlarda kullanıldığına temas etmesi önemlidir. Bu açıdan bakıldığında iki ekin kullanım sıklığı ile coğrafi yayılımı arasında bir farklılık söz konusudur. Genel görüşe göre –*mIştI* eki yazı dilinde çok yaygın kullanılırken –*DIydI* biçimbirimi nadiren görülür (Underhill 1976:185; Lewis 2000: 123; 129). Benzer (2008: 208), –*DIydI* ekinin ders kitaplarında hiç geçmediğini, kullanım alanının oldukça sınırlı olduğunu belirtir. Türkçenin konuşma dilinde biçimbirimlerin kullanım sıklığını ölçmeye yönelik oluşturulan bir derlem çalışmasında –*mIştI* eki 16 kere geçmekte ve sıklık oranı 0,0030 olarak belirlemekteyken –*DIydI* eki hiç kullanılmamıştır (Yıldız vd. 2013: 66). Kullanım sıklığının tespiti adına Millî Eğitim Bakanlığının belirlemiş olduğu ‘100 Temel Eser’ listesinde geçen roman ve hikâyelerde her iki yüklemleştirici de incelendiğinde araştırmacıları haklı çıkaran bir durumla karşılaşılmaktadır. Söz konusu listedeki Türkçe yazılmış roman ve hikâyelerde –*mIştI* eki % 99,98, –*DIydI* eki % 0.02 gibi bir oranla görülmekte, buna göre –*mIştI*

yüklemleştircisi *-Diydl* ekine göre oldukça yaygın kullanılmaktadır. Dolayısıyla *-Diydl* eki dil bilgisi kitaplarında yer alan hatta bazı araştırmacılarca konu edilmeyen (Kornfilt 1997), ancak yazı dilinde periferik bir görünüm arz eden bir yüklemleştirci olarak değerlendirilebilir. Türkiye Türkçesinde yazı diliyle konuşma dili arasındaki ayrıma yönelik çalışmalar yeterince olmadığından bu iki alanda *-Diydl* ve *-mİştI* eklerinin kullanımına yönelik karşılaştırma zor görünmektedir. Tam olarak ispat edilemese de konuşma dili bizce yazı diliyle ağızların arasında durmakta, kullanım tutumu açısından hem ağızlardan hem de yazı dilinden bu alana geçişler yaşanabilmektedir.

Öte yandan Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili çalışmalar azımsanmayacak derecededir. Bu bakımdan biçimbirimleri, yazı diliyle Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanım sıklığı açısından karşılaştırmak mümkündür ve buna yönelik çalışmalarda farklı sonuçların elde edilmesi kaçınılmazdır.

Eser Adı	<i>-mİştI</i> Eki						<i>-Diydl</i> Eki					
	Teklik			Çokluk			Teklik			Çokluk		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III
A. B. Burinata	34	-	103	18	-	10	-	-	3	-	-	-
B.B. Adam. Romanı	14	-	216	9	-	3	-	-	-	-	-	-
İ. Efendi Konağı	2	-	471	-	1	42	-	-	-	-	-	-
Esir Ş. İnsanları	12	-	116	3	3	12	-	-	3	-	-	1
Mai ve Siyah	2	-	342	2	-	30	-	-	-	-	-	-
A. ve Kiracıları	24	3	75	5	1	9	-	-	-	-	-	-
M. Salkımlı Ev	77	-	475	9	-	45	-	-	-	-	-	-
Yaban	25	-	43	1	-	2	2	-	2	-	-	-
Boğ. Mehtapları	12	-	19	1	-	12	-	-	-	-	-	-
Çağlayanlar	9	-	171	3	17	1	-	-	-	-	-	-
Küçük Ağa	3	-	622	-	1	55	-	-	3	-	-	-
Kalpaklılar	11	1	400	4	-	65	1	-	-	-	-	-
Eskici ve Oğulları	3	-	674	-	-	61	10	1	6	-	-	-
Kayıp Aranıyor	5	1	247	6	-	9	-	-	-	-	-	-
Memleket Hikâyeleri	-	-	259	-	-	47	1	-	1	-	-	-
Cemo	14	-	133	8	-	24	-	-	-	-	-	-
Kiralık Konak	2	-	174	-	-	16	-	-	4	-	-	-
Yılkı Atı	-	-	98	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kaplumbağalar	-	1	423	-	-	57	-	-	1	-	-	-
Kuyucaklı Yusuf	4	1	352	3	-	37	-	-	-	-	-	-

Tablo 1. –mıştı ve –diydi Eklerinin Kullanım Sıklıkları

Tablo 1'e göre her iki ekin kullanım sıklığı oranı 3. teklik kişi çekiminde yoğunlaşmaktadır. 3. teklik kişi dışında, iki yapının 1. teklik kişi çekiminde yoğun olması dikkat çekicidir. –mıştı ve –diydi eklerinin kullanım sıklığına yönelik durumları tek yazara ait eserlerde de bu yöndedir. Peyami Safa'nın romanlarının tarandığı Tablo 2'de her iki ekin kullanım sıklıkları şu şekildedir:

Eser Adı	–mıştı Eki						–diydi Eki					
	Teklik			Çokluk			Teklik			Çokluk		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III
Yalnızız	24	-	178	-	-	4	3	-	2	-	-	-
Bir Tereddüdün Romanı	45	4	165	5	-	11	-	-	-	-	-	-
Canan	6	-	173	-	3	3	2	-	1	-	-	-
Matmazel Noraliya'nın ...	12	-	265	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sözde Kızlar	14	-	130	2	-	11	3	-	1	-	-	-
Fatih-Harbiye	-	-	165	-	3	9	1	-	-	-	-	-
Dokuzuncu Hariciye ...	33	-	34	2	-	3	-	-	-	-	-	-

Tablo 2. Peyami Safa Romanlarında –mıştı ve –diydi Eklerinin Kullanım Sıklıkları

Tablo 2'de Peyami Safa'nın romanlarında ortaya çıkan sonuç Tablo 1'dekiyle örtüşmüştür denilebilir. Yazı dilinde –mıştı eki % 90'dan fazla bir kullanım sıklığına sahipken –diydi eki çok az yer tutmaktadır. Öte yandan ekin kullanımdan tamamen düşmediğini belirtmek gerekir.

2.2. Ağızlardaki Kullanım Sıklıkları ve İşlevleri

Çalışmada, ağız alanlarının tamamını kapsayan bir araştırma yerine dar bir bölge seçilmiş, –diydi ve –mıştı yüklemleştiricilerinin kullanımına yönelik tutumlarında özellikle yazı diliyle Güneybatı Anadolu ağızlarındaki (GBAA) durumları göz önünde bulundurularak böyle bir karşılaştırma tercih edilmiştir. Öte yandan GBAA'yı kapsayan bölge Korkmaz'a (1994) dayandırılarak belirlenmiştir.

Yazı dili ve GBAA'da iki ekin kullanım sıklıkları karşılaştırıldığında elde edilen sonuç oldukça dikkat çekicidir. Örneğin Aydın ili ağızlarıyla ilgili yapılan bir çalışmada –mıştı ekine hiç rastlanılmazken –diydi yapısı oldukça sık kullanılmaktadır (Yapıcı 2013: 292-294):

Eser Adı	-mİştI Eki						-DİydI Eki					
	Teklik			Çokluk			Teklik			Çokluk		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III
Akar 2013 (Muğla)	1	-	9 ³	-	-	-	19	3	27	11	-	4
Korkmaz 1994 GBAA	-	-	3	-	-	-	3	1	3	6	-	1
Gülsevin 2002 (Uşak)	3	-	3	1	-	-	7	2	3	2	-	-
Tok 2002 (Denizli)	2	-	1	-	-	-	15	1	13	12	1	-
İ. Demir 2012 (Manisa)	-	-	-	-	-	-	40	1	39	16	-	3
Yapıcı 2013 (Aydın)	-	-	-	-	-	-	25	1	41	11	1	1
Kanaç 2010 (Denizli)	1	-	-	-	-	-	6	-	25	5	-	-

Tablo 3. GBAA’da –mİştI ve –DİydI Eklerinin Kullanım Sıklıkları⁴

Tablo 3’te iki biçimbiriminin kullanım sıklığı oranları, çıkan sonuca göre yazı dilinin tersi yönündedir. Buna göre –DİydI eki, -mİştI yapısına göre oldukça yaygın kullanılmaktadır. Öte yandan -DİydI ekinin söz konusu ağızlarda standart Türkçeden farklı işlevlerde kullanıldığı görülmektedir:

alıman dedin midi, bö:lü herkeziñ yüre: za:rlardı ya:ni. (Tok 2002. B11/35)

‘Alman dediğinde, böyle herkesin yüreği çarpardı yani.’

Yukarıdaki cümlede –DİydI eki, *mI* soru enklitiğiyle birlikte zarf-fiil işlevinde kullanılmıştır:

bakdımıdı kimim kimsem yoğımış. (Tok 2002. Ç1/36)

‘Baktığımda/Baktığım zaman kimim kimsem kalmamış.’

geldimidi, gıcırıcı bu gibi yatıPduru. (İ. Demir 2012. 32/187)

‘Geldiğimde salatalık satan kişi yatmış vaziyetteydi.’

³ Akar’da (2013) –mİştI ekinin 7’si, 1/95 numaralı metinde tespit edilmiştir. Ayrıca aynı metinde –DİydI eki 6 kere kullanılmıştır. Toplumdilbilimsel açıdan bakıldığında kaynak kişinin *tarz değiştirme tutumu* içinde olduğu söylenebilir (Wardhaugh 2006: 19).

⁴ Tabloda *fiil* + –mİştI (gelmişti gibi) yapıları incelenmiş olup özellikle İç Anadolu Bölgesi ağızlarında görülen *isim* + –mİştI (evdeymişti, yokmuştu) yapısı, çalışmanın dışında tutulmuştur.

Yukarıdaki iki cümlede –*DIYDI* eki zarf-fiil işlevinde görünmekle birlikte aslında aşağıda da açıklanacak olan atıf zamanı işleviyle öne çıkmaktadır. Dolayısıyla –*DIYDI* eki burada önceden farkına varılan olayın konuşma anındaki şaşkınlığını vurgulamaktadır. Her ne kadar –*MIŞTI* ve –*DIYDI* eklerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı söylene de ağız alanlarında görülen bu iki işlevin ne yazı dilinde ne de ağızlarda –*MIŞTI* ekiyle karşılanması zor görünmektedir.

3. –*MIŞTI* ve –*DIYDI* Ekleriyle İlgili Görüşler

İki eke yönelik görüşler bazı çalışmalarda birbirine benzer iken bazılarında farklı açılardan ele alınmıştır. Çalışmalarda –*MIŞTI* eki, –*DIYDI* yapısına göre daha çok incelenmiştir. Ana hatlarıyla iki ek üzerinde görüşler üç şekilde tezahür etmektedir:

3.1. Aynılık

Bu görüşe göre eklerin ikisi de birbirlerinin yerine kullanılabilir (Korkmaz 2003; Banguoğlu 2000: 461; Dolunay 2012: 50-51; Lewis 2000: 123;129). Öte yandan Banguoğlu (2000: 459), –*DIYDI* ekinin hatırlama işlevi olduğuna değinir. Dolunay (2012: 50), her iki ekin de hatırlama ve hatırlatma görevinde kullanıldığına işaret eder: *Bize bir hediye getirmiştiniz. Bize bir hediye getirdiydiniz.* Benzer (2008: 208), –*MIŞTI* ekinin İngilizcedeki *past perfect* karşılığında kullanıldığını, yapıdaki –*MIŞ* ekinin bitmişlik görünüşünde, –*YDI* ekinin ise zamana göndermede bulunduğunu söyler. –*DIYDI* ekindeki ilk yapının konuşma anından önce gerçekleşen belirli bir olaya/duruma atıf yaptığını, ikinci –*YDI* ekinin geçmişte bitmiş olaya/ duruma göndermede bulunduğunu ifade eden araştırmacı, bu ekin yerine –*MIŞTI* ekinin kullanıldığını belirtmektedir.

3.2. Farklılık

Kononov (1956: 185), Türkçede çoklu geçmiş zamanın (davnoproşedşee= pluperfect) –*DIYDI* ve –*MIŞTI* ekleriyle yapıldığını belirtir. Ona göre –*DIYDI* eki, geçmişte daha önce geçmiş olan hareketi belirtmek için ya da ‘konuşana göre çoktan geçmiş olan bir tek geçmiş zaman’ olduğunda kullanılmaktadır: *Ben sizinle beraber gelmedim, fakat yaptıklarınızı öğrendim.* Araştırmacı (1956: 186), –*MIŞTI* ekinin daha önceden geçmişi ifadede kullanıldığını veya geçmiş zamana işaret etmeden bağımsız olarak ortaya çıkan bir hareketi karşıladığını ve bu ekin çoklu geçmişi bildirirken konuşanın öznel bakış açısına göre olduğunu, dolayısıyla bu yapıya *çoktan geçmiş öznel zaman* denmesi gerektiğini vurgular: *Babam yoktu. Annem ölmüştü. Allah’tan bir ihtiyar*

teyzemden başka kimsem kalmamıştı.

Johanson (1971: 59), *-mİştI* ekinin geçmiş zamanda bitmişlik (plusquamperfekta) belirttiğini, ekin bünyesindeki *-mİş* ekiyle olay sınırının aşılmış olduğunu, *idi* koşacının ise geçmiş zamanı işaretlediğini belirtir. Bu yönüyle ek uzak geçmiş zamanı işaret etmekte, görünüş bakımından bitmişlik (postterminal) bakış açısını yansıtmaktadır. Bu yönüyle olayın bitiş safhası gözlemlemeye elverişlidir. Olayın atıf noktası ise konuşmacının bulunduğu yerden hareketle konuşma anından önceki dolaylı gösterimli noktadır (Aydemir 2010: 54-56): *Eve geldiğimde siz uyumuştunuz. Duyduğu habere duygularından önce tepki veren bedeni bütün gücünü kaybederek çökmüştü.*

Genellikle *-mİştI* ve *-DIydI* eklerinin aynı kategoride değerlendirildiğini bildiren Johanson (1971: 59), bunların tam olarak aynı olmadığını, *-DIydI* ekinde olayın çok geçmiş zaman içinde belirttiğini, olayın sonucunun konuşma anı içinde etkisini kaybettiğini, ayrıca ‘bildiğim kadarıyla, hatırladığım kadarıyla’ anlamlarında kullanıldığını da ekler. Bir bakıma *-DIydI* ekinin geçtiği cümlede *hatırladığım kadarıyla/hatırlasana, unuttun mu?* anlamlandırmaları söz konusudur (Aydemir 2010: 57). Ayrıca *-DIydI* eki bir terminallik ifade eder. Yani bir olay başlangıç ve bitiş sınırı ele alınmadan bir bütün olarak gösterilir (Aydemir 2010: 57): *Hüseyin geçen sene evlendi, duymadın mı? Bildiydim zaten senin onlara benzemediğini.*

Dilâçar (1971: 112), *-DIydI* yapısıyla ilgili bir terim önermezken *-mİştI* yüklemleştiricisi için *tümlenişli geçmiş öncesi* kavramını kullanır. Öte yandan araştırmacı (1971: 114), bu iki biçimbirimin aynı olmadığını, örneğin *Ben o kitabı sana verdi idim* ve *Ben o kitabı sana vermiştim* ifadelerinin ilkinde kesinlik söz konusu olduğunu ve ‘bayramın birinci günü ziyarete geldiğimde o kitabı annenin önünde sana verdim’ anlamını taşıdığını; ikincisinde belirsizliğin hâkim olduğunu, ‘günü hatırlamıyorum ama o kitabı birkaç ay önce sana vermiştim’ gibi bir yargıya varıldığını öne sürer.

3.3. Konuşma Zamanındaki Etki

Kornfilt, *-mİştI* ekinin bitmişlik görünüş işaretleyicisi olarak kullanıldığını ifade ederken, görünüş (aspect) açısından geçmişi ifade etmede geçmiş içinde geçmiş (past-in-the-past) ve mesafeli geçmiş zaman (past perfect) arasında belirsizlik arz ettiğini bildirmekte ve bu durumu şu örneklerle açıklamaktadır:

Dün saat altıda Hasan'ı şirkette görmüş olamazsın, çünkü o

saatte Hasan çoktan evine dönmüştü.

Geçen Salı buluşacaktık; Hasan saat beşte bürosuna uğramış, saat altıda evine dönmüştü; bense işimden ayrılamamıştım. (1997: 340)

Kornfilt'e göre (1997: 350-351), ilk cümle görünüşsel olarak mesafeli geçmiş (past perfect), ikinci cümle tam o saatte Hasan'ın döndüğünü ifade etmektedir. Çünkü ilk cümle olmuş bitmiş bir olayı, ikinci cümle o anda görülen bilinen bir geçmiş olayı karşılamaktadır. Dolayısıyla ikinci cümle mesafeli yani çoktan geçmiş değil o anda gözlemlenebilen geçmiş ifade etmektedir.

Göksel ve Kerslake (2005: 286), *-mişti* ve *-Diydi* eklerinin daima geçmişteki atıf noktasına göndermede bulunmadığını, önceden gerçekleşen bir olayın konuşma anında da yorumlanmasına imkân verdiğini bildirirler: *Ben sana bu sabah söyledimdi.* ('Ben sana bu sabah söyledim' şeklinde de anlaşılabilceği için konuşma anını işaret edebilir.)

-mişti ekine yönelik değerlendirmede bulunan Csátó (2000: 39), bu ekin aynı İngilizcedeki geçmişte bitmiş zaman (pluperfect) işaretleyicisiyle benzerlik gösterdiğini ifade eder: *Ben geldiğim zaman sen gitmiştin.* Ancak ona göre (2000: 40), Türkçedeki *-mişti* yapısı, İngilizcedekinden (had V₃) farklı olarak olayın güncel veya psikolojik uzaklığını vurgulamaktadır. *Ben bundan 4-5 yıl önce Türkiye'de bir yıl Japonca dersi almıştım* cümlesi, konuşanın karşısındakinin Japonca bilmediğini zannettiğine karşılık söylenmiştir. Dolayısıyla örnekte *-mişti* eki, son sınırı vurgulayan bir bakış açısında yorumlanmaz. Ancak *-mişti* eki Türkçede *-miş* eki gibi dolaylılık (N. Demir 2012) bildirmez. *-mişti* ekiyle ilgili hemen hemen aynı görüşü paylaşan Bacanlı (2008: 15), zaman açısından geçmişte bitmişlik belirten *-mişti* ekinin bu işlevin dışında bir de "*genellikle arka plan ve fon oluşturma*" görevi gördüğünü belirtir. Bir bakıma bu tür cümlelerde asıl anlatılmak istenen vurgulanmaz, diğer olayların yanında açıklama işlevi görür. Bu bağlamdaki kullanımın tahkiyeli bitmişlik bildiren bir işlevde olduğu söylenebilir (Arslan-Kechriotis 2006: 266).

4. Zaman-Görünüş-Atıf Zamanı İlişkisi

Gerçek dışı dil dünyasındaki ilişkiler zaman, görünüş (aspect) ve zamansal atıf etrafında kümelenir. Bu kümeleniş dil bilimi araştırmalarında incelemeye değer görülen konulardandır. Dilsel açıdan zaman, gerçek zamanın dil bilimsel unsurlarla yorumu şeklinde tanımlanabilir (Bacanlı 2008: 2; Comrie 1976: 1-2; Benzer 2008: 73). Bu

yorum, süreç içinde *geçmiş*, *şimdi* ve *gelecek zaman* şekillerinde ana hatlarıyla üçe ayrılmaktadır (Aydemir 2010: 14; Comrie 1985: 36). Dil bilimi çalışmalarında bazı araştırmacılar zaman ve görünüşü farklı olarak ele alırken bazıları dilsel zamanın görünüş ve zaman atfını da içinde barındırdığını belirtirler (Bacanlı 2008: 2). Genellikle görünüş, olayların zaman çizgisinde bir noktada bitmişlik (perfect) ve bitmemişlik (imperfect) karşılığında veya olayın sınırının aşılması/aşılmaması şeklinde gözlemlenebilmesi şeklinde tanımlanabilir (Comrie 1976: 3; Johanson 2000: 31-32; Bacanlı 2008: 3; Aydemir 2010: 22). Comrie'de (1976) görünüş, bitmişlik ve bitmemişlik karşılığına dayandırılırken Johanson'da (2000) kavram, sınırlararasılık (intraterminal), sınır ötesi bakış (postterminal) ve terminal şeklinde üçe ayrılır (Uğurlu 2003: 129). Bir bakıma Comrie'deki (1976) bitmişlik, Johanson'da *sınır ötesi bakış* (postterminallik) olarak ifade edilir. Bunların dışında bir de atıf zamanı vardır ki bu kavram genellikle olayın *gösterim merkezi* (deictic center) olarak ele alınır (Comrie 1985: 14). Buna göre bir cümlede zaman açısından üç durum söz konusu olabilir: *olay zamanı* (O), *atıf zamanı* (A) ve *konuşma zamanı* (K). Bir cümlede süreç $O > A > K$ veya $O > A = K$ şekillerinde gerçekleşebilir (Bacanlı 2008: 4-6). Geçmişte bitmişliği işaret eden *-miş* ve *-miş* ekleri $O > A > K$ zaman çizgisine uygun olarak gerçekleştirilmektedir:

Çocuk, ağrısı geçer geçmez uyumaya başlamıştı. (MNK, 18)

Bu cümlede üç farklı zaman çizgisi vardır: *i.* Çocuğun ağrısının olması/geçmesi, *ii.* Çocuğun uyumaya başlaması, *iii.* Konuşma zamanı. Aynı durum aşağıdaki cümlede de geçerlidir:

Yanılmıyorsam kız bir ara İsmail ağbilerde konuşurken şöyle bir şeyler kaçırdıydı ağızından. (KV, 69)

Yukarıdaki örnekte beliren üç farklı zaman süreci *-miş* ekiyle de sağlanmış. Ancak Türkçede $O > A > K$ ilişkisi, daha çok *-miş* ekiyle anlatılır.

5. Sonuçsallık ve Bitmişlik

Sonuçsallık, "*sonuçları ve izleri konuşma anında geçerli ve algılanabilir geçmiş eylemleri ifade eden ...uyumlu bir görünüş zaman kavramıdır*" (Bacanlı 2008: 5). Buna göre Türkçede *-(I)yordu*, *-mAktAydl* gibi yüklemleştiricilerin görünüşü, geçmişte başlayıp hâlâ devam edecek olan ilişkiyi belirtmektir.

Comrie (1976: 56-61), bitmişliği; sonuç, deneyimli, sürekli durum ve son geçmiş bitmişliği şeklinde dörde ayırır. Dahl (1985: 133), sonuç

ve son geçmiş bitmişliğini aynı kategoride değerlendirirken, Iatridou-Anagnostopoulou & Izvorki (2001: 155), deneyimli, sürekli durum ve son geçmiş bitmişliği yerine evrensel/ varoluşsal farklılıkla bunların karşılaştırmalı dil bilimsel parametrelerine odaklanırlar. Öte yandan Arslan-Kechriotis (2006: 247), Comrie'nin (1976) tasnifine göre Türkçede bitmişliği değerlendirdikleri çalışmasında sadece Iatridou-Anagnostopoulou & Izvorki'nin (2001) evrensel bitmişlik terimini sürekli durum bitmişliği yerine tercih ederler. Onlara göre (2006: 253), Türkçede evrensel bitmişlik, görünüş zaman açısından bitmemişlik bildiren (şimdiki zaman, ek fiilin şimdiki zamanı) *-(I)yor* ve *-mAktA* gibi yüklemleştiriciler ile *-Dİr* eki ve *beri* zarfı aracılığıyla yapılmaktadır: *On yıldır aynı semtte oturuyorum*. Son geçmiş bitmişliği, olayın gerçekleşme zamanının konuşma anına çok yakın bir çizgisinde ortaya çıkmaktadır (Comrie 1976: 60). Bir bakıma Türkçede bu durum genellikle *-Dİ* ekiyle birlikte *henüz*, *yeni* gibi zarfların kullanıldığı cümlelerde ifade edilir (Arslan-Kechriotis 2006: 261): *Ali henüz yemeğini yedi. Mehmet yeni içeri girdi...*

Johanson (2000: 109-119), bitmişlik~sonuçsallık kavramları yerine *sınır ötesi bakış* (postterminallik) terimini kullanır. Ona göre *sınır ötesi bakış*, geçmiş noktadaki bir zamanın konuşma anına yakınlığı ve uzaklığı ile ilgili bir durumdur. Konuşma anına çok yakın bir noktada vuku bulmuş durum (bitmişlik) yüksek odaklı sınır ötesi bakış (postterminal) olarak adlandırılırken (Türkçe *öl(dür)müş bulunuyor* örneğindeki gibi), konuşma anıyla geçmiş zamandaki noktaya işaret eden durumlar için düşük odaklı sınır ötesi bakış (Azericedeki *-mİş* eki gibi²) ve konuşma anıyla bağlantısı olmayan genel geçmiş durumlar da odaksız sınır ötesi bakış (geçmişte bitmişlik belirten (pluperfect)) olarak ifade edilir: Türkçede *-mİştİ*, İngilizcede *had been* gibi... Bir bakıma bitmişlik yüksek odaklılıkla, sonuçsallık düşük odaklılıkla birbirinin karşılığını bulur. Johanson'un öne sürdüğü odaksızlık kavramı, Türkçedeki bazı yapılar için uygun gözükmemektedir.

Bacanlı (2008: 7), bitmişlik türleri üzerine belli başlı görüşlere yer verdiği yazısında ana hatlarıyla bitmişliği evrensel ve varoluşsallık olarak ele alır. Ona göre *-mİş* eki evrensel değil, varoluşsal bitmişliği ifade eder.

Bazı araştırmacılarca Türkçede bitmişlik bildiren müstakil bir ekin

² *-mİş* biçimbirimi Azericede ve Doğu Anadolu ağızlarında *sınır ötesi bakış* görünüşüne sahipken Türkçede genellikle evidensiyel (dolaylılık~kanıtsallık) işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için N. Demir'e (2012) ve Johanson'a (2003) bakılabilir.

olmadığı belirtilir. Bu durumun ancak bazı zaman zarflarıyla mümkün olduğu, bir bakıma Türkçede bitmişliğin sentaktik değil semantik dilbilgisel yapılarla gerçekleştiği öne sürülür: *Ali geçen sene mezun oldu* (*geçen sene* zarfıyla bitmişlik gerçekleşmiş). Gerçekten de Korfilt'in (1997) *-mlştI* ekini gözlemlenebilen geçmişe (*past-in-past*) işaret etmesiyle Csató'nun (2000) bu eke yönelik psikolojik değerlendirmesi bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Buna göre Türkçe, sonuçsallık içeren dillerdendir (bk. Bacanlı 2008; Arslan-Kechriotis 2006). Buna karşılık *-mlştI* ve *-mlş oldu* biçimbirimlerini karşılaştıran Aslan'ın (2012: 16) *-mlştI* ekini geçmişte bitmişlik kategorisinde ele alması ve *-miş oldu* yapısını "*konuşma anı ile yüksek seviyede irtibatlı geçmiş eylemlere işaret eden "sonuçsallara" yakın bir işlevsel özellik göster*"diğini ifade etmesi bitmişlikle sonuçsallık karşıtlığına örnek olarak verilebilir.

5.1. Deneyimli Bitmişlik ve *-DıydI* Biçimbirimi

Deneyimli bitmişlik açısından *-mlştI* ve *-DıydI* ekleri arasında bir farklılığın olduğu düşünülebilir. Comrie'ye (1976: 58) dayandırdığımız bu görüşe göre deneyimli bitmişlik (experiential perfect) geçmişten konuşma anına kadar geçen süre içinde en az bir kere gerçekleşmiş olan durumlara/olaylara işaret eder. Pek çok Avrupa diliyle İngilizcede deneyimli bitmişliği göstermek üzere kullanılan müstakil bir ekin olmadığı belirtilir. Dolayısıyla söz konusu bitmişlik genellikle sözlüksel-semantik unsurlar aracılığıyla yapılmaktadır. Öte yandan Avrupa dillerinin çoğunda sonuçsal bitmişlik ile deneyimli bitmişliği ayıran dil bilgisel işaretleyici de yoktur (Comrie 1976: 59). Johanson (2000: 118), çoğu Avrupa dillerinde betimleme yaparken düşük odaklı geçmişlik birimlerinin kullanıldığını ifade eder ve bu dillerde betimlemeli düşük odaklı geçmişliği (constative low-focal postterminal) işaretleyen yüklemleştiricilerin İngilizcedeki *ever* ve *so far* gibi zarflarla sıkı ilişki içinde olduğuna temas eder. Öte yandan Johanson, Türkçe için betimlemeli anlatımda kullanılan düşük odaklı işaretleyicilerin deneyimli bitmişlik ifadeleriyle örtüşüğünü de ekler.

Dünya dillerinin bazılarında deneyimli bitmişliği diğer bitmişliklerden ayıran dil bilgisel bitmişlik işaretleyicileri vardır. *Mandarin Çincesinde* tonsuz *-guo* eki deneyimli bitmişlik işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır (Comrie 1976: 59):

ni chi-le yuchi méi you

'Köpek balığı kanadı yedin mi?'

ni chi-guo yuchi méi you

Hiç köpek balığı kanadı yedin mi? (Comrie 1976: 59)

Yukarıdaki örneklerin ilkinde süreç gözetmeksizin herhangi bir zamanda gerçekleşmiş olaya atıf söz konusuyken ikinci örnekte geçmişten şu ana kadar köpek balığının etinin yenilip yenilmediğine odaklanılmaktadır. *Kmele* dilinde soru dışındaki cümlede de böyle bir durum söz konusudur:

ŋaâ 'kpete

'Ben bunu tamir ettim (Bu çalışır).'

ŋa 'kpete

'Ben bunu bir ya da birden fazla tamir ettim (Fakat bu bozulmaya yüz tutmuş).' (Comrie 1976: 59)

İlk cümlede sonuçsal bitmişlik –â ekiyle anlatılmış, ikinci cümlede bu ek kullanılmayarak olayın bir ya da birden fazla tecrübeye dayalı olarak gerçekleştirildiği vurgulanmıştır. Bu duruma İngilizceden şöyle örnek vermek mümkündür:

Ahmet has gone to Ankara.

'Ahmet, Ankara'ya gitti (Ahmet hâlâ Ankara'dadır).'

Ahmet has been to Ankara.

'Ahmet Ankara'ya gitti (Ahmet'in en az bir kez Ankara'ya gitmişliği var, ancak şu an orada değil).'

İlk cümle *sonuçsal bitmişliği* bildirir. Çünkü Ahmet önce Ankara'ya gitmiştir ve hâlâ oradadır. İkinci cümle, Ahmet'in geçmişten konuşma anına kadar en az bir kere Ankara'ya gitmiş olduğunu, ancak şu anda orada bulunmadığını ima ettiği için *deneyimli bitmişlik* işlevindedir.

Dahl (1985: 139) *Japonca, Çince ve İndonezyaca* gibi dillerde deneyimli bitmişliğin yer aldığını belirtirken deneyimliliğin genellikle olumsuz ve soru cümlelerinde tercih edildiğini, olumlu bağlamlarda kullanılmadığını söyler (1985: 142).

Türkçede deneyimli bitmişliğin –DI yüklemleştiricisi merkezinde bulunan *hiç* zarfıyla birlikte soru ifadelerinde iletildiği belirtilir (Arslan-Kechriotis 2006: 256): *Hiç uçağa bindin mi?* Arslan- Kechriotis (2006: 256-257), deneyimli bitmişlik için *x'den beri, fiil+DIk+ iyelik ol-DI* ve *fiil+IIIk +iyelik var* gibi karmaşık (complex) yapıların da kullanılabileceğini belirtir:

Sabahtan beri size uğrayan oldu mu?

Hayatında sigara içmişliğin var mı?

Bu sene dersten kaldığın oldu mu?

Aslan- Kechriotis (2006: 256-257), soru cümleleri dışında Türkçede evrensel bitmişliğin *Hayatımda hiç uçağa binmedim* gibi kullanımlarla da gerçekleştiğini de ekler.

Tanımlardan da anlaşıldığı kadarıyla birçok dilde deneyimli bitmişlik morfo-sentaktik düzlemde semantik yorumla kendini bulmaktadır. Bu yönüyle diller genellikle perifrastik unsurlarla deneyimli bitmişliği ifade edebilir (Dahl, 1985: 141).

-DIyDI ve *-mİşTI* ekleri aslında deneyimli bitmişliği işaretlemeleri yönüyle birbirlerinden ayrılmaktadır. Türkçede özellikle *-DIyDI* ekine bu yönde bakmakta fayda vardır. Yazı dilinde neredeyse *-mİşTI* ekine yerini bıraktığı belirtilen *-DIyDI* yapısının kullanıldığı örneklerde mutlaka geçmişe bir atıf gerçekleştiği gibi, geçmişe dayalı bir hatırlatma da söz konusudur (Banguoğlu, 2000; Johanson, 1971). Öte yandan *-DIyDI* eki geçmişte sadece bir tek geçmiş olaya/duruma vurgu yapmaktadır (Kononov, 1956). Aşağıdaki örneklerle bu yönüyle bakmakta fayda vardır:

a) *Geldiğin gün sana uslu otur, yoksa kemiklerini kırarım dedimdi; al işte...diye söyleniyordu.* (MH, 30)

b) *Kaçkaç'ta yanan konaklarında bir hafta geceli gündüzlü davul dövüldüydü.* (EO, 68)

c) *O da böyle, eteğine bir kibrit çakararak intihar ettiydi.* (KA, 442)

d) *Siz bizim hanımefendinin ölen kocasının erkek kardeşinin süt kızı imişsiniz, ben sizi görmedimdi, fakat bu evde lafınız geçerci.* (KA, 21)

e) *Merdivenleri çıkarken görürdüm. Zaten babası hafızmış. Anlattıydı bir kez. Çok güzel sesi varmış.* (KV, 70)

Örneklerde de görüldüğü gibi *-DIyDI* eki, konuşma anından önce gerçekleşmiş olan tek olaya, daha doğrusu kişinin hafızasında bir iz bırakmış duruma göndermede bulunmakla geçmişte denenmiş, söylenmiş ve önemi ön plana çıkarılmış bir olguyu vurgulamaktadır. Ayrıca cümlelerde *-DIyDI* eki aracılığıyla, geçmişte en az bir kez vuku bulan olaya odaklanılmış, dolayısıyla *hatırlatma odaklı deneyimli bitmişlik*

durumu gerçekleştirilmiştir.

Yazı dilinde –*DIydi* yapısının 3. teklik kişi çekimi dışındaki kullanımları, genellikle diyalog konuşmalarında ortaya çıkmaktadır:

a) *Ne o, dedi, hastane hoşuna mı gittiydi?* (MH, 25)

b) *Anadolu'dan nasıl geldiğini anlattı.* (SK, 33)

c) *Şimdiye kadar hiç böyle bir çadır içi görmediydim. Cennet gibi bir yer. Ne kadar da güzel!* (İM, 152)

d) *Aha bizim köy... diye bağırdığı vakit, bir süre boş yere etraflı araştırdım, hiçbir şey görmedimdi.* (Y, 22)

e) *Bre Memed, dedi, biz de evvelsi gün bir yörükten senin acı haberini aldıktı. Seni gördüğüme çok sevindim.* (İM, 210)

Yukarıdaki örnekler diyalog konuşmalarından alıntılanmıştır. Görüldüğü gibi cümlelerde –*DIydi* ekinin tek bir olaya yönelik hatırlatma görevi ağır basmaktadır. Ancak burada şunu belirtmekte fayda vardır. Aslan-Kechriotis (2006) Türkçede deneyimli bitmişliğin özellikle –*DI* zaman-görünümlü cümlelerde *hiç* zarfıyla birlikte elde edildiğini belirtmişti. Oysa ki c) örneğindeki *hiçbir şey görmedimdi* cümlesinin *bir şey görmedimdi* şeklinde kurulması mümkündür ve bu anlamıyla da bir deneyimli bitmişlik anlamı *hiç* zarfı kullanılmadan elde edilebilmektedir:

Kur'am çıkmadan üç ay evvel Aliye bana kaçtıydı. Yaşı küçük diye kasabada nikah etmediler. Babası da laf dinlemez bir koca yörüktü. Kızını ovalıya vermek istemedi. (BÖ)

Yukarıdaki örnekte, bir kez –*DIydi*, üç kez –*DI* ekinin bulunduğu bir söz dizisi görülmektedir. İlk cümledeki *kaçtıydı* yüklemine *kaçtı* şeklinde anlatılamamasının tek nedeni olayın geçmiş zamandaki hatırlatılma işlevidir. Bu cümlelerin geçmişteki hatırlatma işlevinden sonra diğer cümlelerin sadece geçmişteki olay sıralama dizisi –*DIydi* birimiyle mümkün gözükmektedir.

İşlenen örneklerin –*MIştı* ekiyle de elde edilmesine yönelik itirazlar gelebilir. Ancak –*DIydi* yapısı hatırlatma gayesiyle olayın başlangıç veya odaklı noktasına işaret ederken –*MIştı* eki cümledeki yargının sonucunu verir:

Buldukları yer bir sel yatağıydı. Seller sütbeyaz çakıl taşlarını, çam kabuklarını, kamış, ağnağacı köklerini sürüklemiş(ti) buraya, hayut çalılıklarının dibine yığılmıştı. Bundan sonra gelen seller boyuna hayit çalısına gelip durmuşlar(dı), onu

sökemeyip, ne getirdilerse dibine bırakarak, üstünden atlayıp geçmişler(di), sığmayınca da yandaki tarlanın dibini oymuşlardı. (İM, 241)

Yukarıdaki söz dizisinde de görüldüğü gibi ilk cümleden sonraki tüm yüklemleştirciler *-mİştI* ekiyle kurulmuştur. Ayrıca her yüklemleştircinin merkezindeki olay *-mİştI* ekiyle kronolojik olarak sıralanmaktadır. Bu durumu *-DIydI* ekiyle sıralamak zor görünmektedir. Çünkü önceden de söylendiği gibi *-DIydI* ekiyle olay, kişinin hafızasında başlangıç noktasına işaret edilirken, *-mİştI* ekinde olayın sonucuna vurgu yapılır ve bu sonucun devamındaki durum yine *-mİştI* ekiyle söz dizisinde zincirleme bağlanarak devam edebilir. Elbette *-DIydI* ekiyle kurulu ardışık dizime örnekler bulunabilir. Ancak eser taramalarında *-DIydI* ekinin art arda ikiden fazla geldiği cümlelere rastlanılmamıştır:

a) *Osman Ağa sallasurt ettiydi de, cebren bahçeye çıkarttıydı.*(EŞİ, 121)

b) *Bu eğlenceden de haberim var. Benden izin aldıldı... Hatta Memduha Hanım, bizzat kendisi geldi, bana yalvardıydı.*(KK, 34)

Görüldüğü gibi bir söz dizisi yüklemleştircileri *-DIydI* biçimbirimiyle kurulmuş, *-mİştI* yapısındaki gibi olayın kronolojik sırasına değil, *-DIydI* ekinin geçmişteki olguya yönelik pekiştirme işlevine vurgu yapılmıştır.

Sonuç

Türkçede *-mİştI* ve *-DIydI* biçimbirimleri geçmişte bitmişliği anlatırlar. Johanson'un deyimiyle bu iki biçimbirim odaksız sınır ötesi bakışında (non-focal postterminal) görünürler. Bu birimlerden özellikle *-mİştI* yüklemleştircisi yazı dilinde oldukça yaygındır ve iddia edildiği gibi *-DIydI* yapısının da yerini alırken ağızlarda tersi bir durum söz konusudur. Öte yandan iki birim arasında belirli farklılıklar da görülmektedir. Buna göre *-DIydI* eki geçmişte bir tek olayın başlangıç veya odak noktasına hatırlatmada bulunurken olguya işaret eder ve özellikle diyaloglarda kullanımına rastlanır. *-mİştI* ekinin daha çok tahkiyeli anlatımlarda kronolojik olay dizisinin sıralanmasında kullanımı uygundur. Belki de bu nedenle yazı dilinde daha çok tercih edilmektedir. Ayrıca *-mİştI* eki geçmişte bitmişliğin yanında sonuçsallık olarak adlandırabileceğimiz olayın konuşma anında da gözlemlenmesine imkân veren bir kullanıma da sahiptir. Bilinenlerin dışında bu çalışmada iki birim arasındaki farklılık *deneyimli bitmişlik* açısından ele alınmıştır.

Türkçede deneyimli bitmişliği anlatan müstakil bir ekin olmadığı belirtilmekle birlikte –*Diydi* eki aslında böyle bir işlevde kullanılmaya oldukça yatkın görünmekte, bir bakıma *hatırla(t)ma odaklı deneyimli bitmişlik* işlevini yerine getirmektedir.

KAYNAKÇA

- AKAR, Ali (2013), *Muğla ve Yöresi Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ARSLAN-Kechriotis, Z. Ceyda (2006), “‘Perfect’ in Turkish”, *Turkic Languages*, 10: 246-270.
- ASLAN, Sema (2012), “Türkiye Türkçesinde *Ol-* Yardımcı Fiilli Yapıların Görünüş-Zaman Bildirimindeki İşlevleri”, *Bilig*, 63: 11-30.
- AYDEMİR, İ. Ahmet (2010), *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemleri*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- BACANLI, Eyüp (2008), “Türkiye Türkçesindeki –miş Ekinin Dolaylılık ve Dolaylılık-Dışı Kullanımlarında Zamansal Atıf” *Bilig*, 44: 1-24.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2000), *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- BENZER, Ahmet (2008), *Fiilde Zaman Görünüş Kip ve Kiplik*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- COMRIE, Bernard (1976), *Aspect*, Cambridge University Press, Cambridge.
- _____ (1985), *Tense*, Cambridge University Press, Cambridge.
- CSATÓ, Éva Ágnes (2000), “Turkish –miş and imiş-items. Dimensions of a functional analysis”, *Evidentials –Turkic, Iranian and Neighboring Languages*, (Eds. Bo Utas & Lars Johanson), Mouton de Gruyter, Berlin and New York. s. 29-43.
- DAHL, Östen (1985), *Tense and Aspect Systems*, Blackwell, Oxford.
- DEMİR, İmdat (2012), *Sarıgöl ve Yöresi Ağızları (İnceleme- Metinler-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri.
- DEMİR, Nurettin (2012), “Türkçede Evidensiyel”, *Bilig*, 62: 97-118.
- DİLÂÇAR, A. (1971), “Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri,

Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971*, s. 83-146.

DOLUNAY, Salih Kürşat (2012), *Türkiye Türkçesinde Zaman*, Berikan Yayınları, Ankara.

ERGİN, Muharrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.

GENCAN, Tahir Nejat (1979), *Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

GÖKSEL, Aslı and Kerlake, Celia (2005), *Turkish: A Comprehensive Grammar*, London and New York, by Routledge.

GÜLSEVİN, Gürer (2002), *Uşak İli Ağızları (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

IATRIDOU, Sabine & Elena Anagnostopoulou & Roumyana Izvorski (2001), “Some Observations About the Form and Meaning of the Perfect”, [http://www-rcf.usc.edu/~pancheva/Iatridou_Anagnostopoulou_Izvorski\(2001\).pdf](http://www-rcf.usc.edu/~pancheva/Iatridou_Anagnostopoulou_Izvorski(2001).pdf), s. 154-205. (02.09.2014)

İLKER, Ayşe (2013), “Türkçede Zaman Adlandırmaları”, *III. Ege Bölgesi Dilcileri Sürekli Çalıştayı (12-13 Nisan 2013)*, Muğla Üniversitesi, Muğla.

JOHANSON, Lars (1971), *Aspet im Turkishen, Vorstudien zu einer Beschreibung des türkeitürkischen Aspectsystems*, Studia Turcica Upsaliensia 1, Almqvist & Wiksell, Uppsala.

_____, (2000), “Viewpoint operators in European languages”, *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, (ed. Östen Dahl), Mouton de Gruyter, Berlin and New York, s. 27-187.

_____, (2003), “Evidentiality in Turkic”, *Studies in Evidentiality*, (ed. Alexandra Aikhenvald), John Benjamins, Amsterdam and Philadelphia, s. 273–290.

KANAÇ, Işıl (2010), *Denizli'nin Babadağ İlçesi Ağzı*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.

KONONOV, A. N. (1956), *Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri* (Tercüme: Sabit Saylı), Moskova-Leningrad.

KORKMAZ, Zeynep (1994), *Güney-batı Anadolu Ağzları Ses Bilgisi (Fonetik)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TÜBAR-XXXVII / 2015-Bahar /Türkiye Türkçesinde –dİydİ ve –mİştİ Biçim...

_____, (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KORNFILT, Jaklin (1997), *Turkish*, by Routledge, London and New York.

LEWIS, Geoffrey (2000), *Turkis Grammar*, Oxford University Press, Oxford- New York.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI, 100 Temel Eser: <http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular/100TemelEser/100TemelEser.htm> (02.10.2014).

SEZER, Ayhan (2001), “Finite inflection in Turkish”, *The Verb in Turkish*, (Ed. Eser Erguvanlı Taylan), John Benjamins Publishing Company, Amsterdam- Philadelphia, s. 1-46.

TOK, Turgut (2002), *Denizli İli Güney ve Güneybatı Bölgesi Ağzları*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Denizli.

UĞURLU, Mustafa (2003). “Türkiye Türkçesinde “Bakış” (“Aspektotempora”)”, *Türkbilig*, 5:124-133.

UNDERHILL, Robert (1976), *Turkish Grammar*, The MIT Press, Cambridge, Massahusetts and London.

WARDHAUGH, Ronald (2006), *An Introduction to Sociolinguistics*, Blackwell Publishing, Oxford.

YAPICI, Ali İhsan (2013), *Aydın ve Yöresi Ağzları (İnceleme- Metin-Sözlük)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Muğla.

YILDIZ, İslam; Yıldız, Funda Uzdu; Günay, V. Doğan (2013), *Biçimbirimler Türetim ve İşletim Ardıllarının Sözlü Dildeki Kullanım Sıklığı*, Papatya Yayınları, İstanbul.

Taranan Roman ve Hikâyeler:

ABASIYANIK, Faik Sait, (2012), *Kayıp Aranyor*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ADIVAR, Halide Edip (2013), *Sinekli Bakkal*, Can Yayınları, İstanbul.

ALİ, Sabahattin (1997), *Bütün Öyküleri II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- _____, (1999), *Kuyucaklı Yusuf*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ATAY, Oğuz (2004), *Bir Bilim Adamının Romanı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AYVERDİ, Sâmiha (2010), *İbrâhim Efendi Konağı*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- BAYKURT, Fakir (1967), *Kaplumbağalar*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BİLBAŞAR, Kemal (2012), *Cemo*, Can Yayınları, İstanbul.
- BUĞRA, Tarık (2008), *Küçük Ağa*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DİKMEN, Ramazan (1996), *Kıyıya İz Vuranlar*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ESENDAL, Memduh Şevket (2013), *Ayaşlı ve Kiracıları*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- HİSAR, Abdülhak Şinasi (1995), *Boğaziçi Mehtapları*, Sebil Yayınları, İstanbul.
- KABAĞAÇLI, Cevat Şakir (2009), *Aganta Burina Burinata*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri (2005), *Kiralık Konak*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____, Yakup Kadri (2007), *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARAY, Refik Halid (2009), *Memleket Hikâyeleri*, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2005), *Eskici ve Oğulları*, Epsilon Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Yaşar (2007), *İnceMemed I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- KOCAGÖZ, Samim (1962), *Kalpaktılar*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- MÜFTÜOĞLU, Ahmet Hikmet (1971), *Çağlayanlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- SAFA, Peyami (1971), *Yalnızız*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul.
- _____, (2012), *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- _____, (1996), *Canan*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- _____, (1996), *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

TÜBAR-XXXVII / 2015-Bahar /Türkiye Türkçesinde –dİydİ ve –mİştİ Biçim...

_____, (1999), *Şimşek*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

_____, (2000), *Fatih-Harbiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

_____, (2000), *Sözde Kızlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

_____, (2012), *Bir Tereddüdün Romanı*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

SAYAR, Abbas (2013), *Yılkı Atı*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

TAHİR, Kemal (2005), *Esir Şehrin İnsanları*, İthaki Yayınları, İstanbul.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2010), *Mai ve Siyah*, Özgür Yayınları, İstanbul.

Alıntılanan Eserlerin Kısaltmaları:

BÖ : *Bütün Öyküleri II*

EO : *Eskici ve Oğulları*

EŞİ : *Esir Şehrin İnsanları*

İM : *İnce Memed*

KA : *Küçük Ağa*

KK : *Kiralık Konak*

KV : *Kıyıya İz Vuranlar*

MH : *Memleket Hikâyeleri*

MNK : *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*

SK : *Sözde Kızlar*

Y : *Yaban*

